

10. Shherbakova K. J. Metodyka formuvannja elementarnyh matematychnyh ujavlen' u doshkil'nykiv. / K. J. Shherbakova. – K: Vyshha shkola, 1996. – 356 s.
11. Shmatko N. D. Integracija ditej z porushenym sluhom v doshkil'ni ustanovy zagal'nogo typu / N. D. Shmatko, E. V. Myronova // Defektologija. – 1995. – №4. – S. 22-26.

Павлюк Татьяна. Обучение детей дошкольного возраста элементам математики по системе М. Монтессори в условиях инклюзивного группы. В статье обоснована актуальность проблемы обучения детей дошкольного возраста элементов математики в условиях инклюзивного группы. Выделены особенности обучения дошкольников математике по системе М. Монтессори и состояние ее использования в инклюзивных группах.

Ключевые слова: ребенок старшего дошкольного возраста, ребенок с особыми образовательными потребностями, дошкольное образовательное учреждение, математика, Монтессори, инклюзия, интеграция.

Pavliuk Tatiana. Teaching preschoolers math elements in the system M. Montessori in terms of inclusive group. In the article the relevance of teaching preschool children math elements in terms of inclusive group. Thesis there is determined the peculiarities of teaching preschool math system M. Montessori and the state of its use in inclusive groups. The article emphasized that the issue of inclusion of children with special educational needs in the healthy peer's community today acquires outstanding relevance, that's why the development of methods and technologies work in an inclusive group requires study and implementation of the classical heritage of outstanding teachers.

Key words: child under school age, child with special educational needs, pre-school, math, Montessori, inclusion, integration.

УДК 159.923:378

Надія Савчук

Академія рекреаційних технологій і права (м. Луцьк)

Корекція психічних станів у майбутніх педагогічних працівників

У статті визначено поняття психологічної корекції. Висвітлено експериментально-діагностичні дані дослідження особливостей особистісних дисгармоній та станів майбутніх педагогів.

Визначено основну мету психологічної корекції особистості майбутніх педагогічних працівників. Охарактеризовані різні види корекції. Окреслено конкретні завдання психокорекції для роботи зі студентами.

Розкрито основні методичні засоби здійснення психокорекції. Складена програма психокорекційної роботи з майбутніми педагогами.

Здійснено порівняльний аналіз психодіагностичного дослідження динаміки психічних станів студентів у процесі психокорекції.

Ключові слова: психокорекція, психічні стани, корекційні цілі, модель корекційної роботи, програма психокорекції.

Постановка наукової проблеми та її значення. Тривалий час науковців цікавили різноманітні аспекти життєвого шляху людини, проте реформування освітньої галузі в нашій державі відбувається відповідно зі світовими стандартами, де людина розглядається як найвища цінність, а вища освіта має забезпечити ґрунтовну й різнобічну підготовку фахівців, які визначатимуть темпи та рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу. Загострення соціально-політичної та економічної ситуації в Україні обумовило появу певних кризових явищ і в системі освіти. Соціогенний характер невротизації населення досить часто спричиняє формування різноманітних особистісних дисгармоній як у працівників освітянської ниви, так і в майбутніх педагогів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вагомий внесок у вивчення проблеми виникнення, розвитку та корекції невротичності зробили А. Адлер, К. Хорні, К. Роджерс, Ф. Перлз, О. Соколова, В. Мясіщев та ін. Значного поширення набули феномени «професійного стресу» та «емоційного вигорання» працівника освіти (В. Бойко, Л. Карамушка, Т. Зайчикова, В. Орел, Т. Рончінська, Т. Форманюк). Очевидно усе це потребує належної морально-психологічної підготовки майбутніх педагогів, своєчасну діагностику дисгармоній у формування особистості та їх корекцію.

Метою статті є обґрунтування конкретних напрямів психокорекційної роботи зі студентами.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У розмаїтті різних підходів до розуміння психологічної корекції (Н. Лусканова, В. Маніаров, А. Осипова, К. Рудестам, Т. Яценко) характерною особливістю є визначення її як специфічної системи

заходів, спрямованої на виправлення дисгармонійних утворень не органічного, а суто психологічного характеру, тобто таких, які становлять певні мінливі, відносно скороминучі (наприклад, психічні стани) або стійкі якості особистості, що почали формуватися ще в дитинстві і в подальшому житті людини мало змінюються (наприклад, характер).

Підґрунтям для проведення корекційної роботи слугувало попереднє експериментально-діагностичне дослідження особливостей особистісних дисгармоній та станів майбутніх педагогів.

Вибірку склали 127 осіб: 85 студентів стаціонарного відділення і 42 студентів заочного відділення факультету, переважно жіночої статі (103 жінок і 24 чоловіків), середній вік яких становив $19,8 \pm 0,63$ років (з урахуванням похибки усередненого значення). За кількістю досліджуваних на кожному курсі навчання (денну і заочну форми навчання включно) студенти були розподілені наступним чином: I курс – 29 осіб, II курс – 26 осіб, III курс – 22 осіб, IV курс – 20 осіб, V курс – 27 осіб.

Експериментально-діагностичне дослідження здійснювалося в індивідуальній (повідомлення біографічних даних, діагностика за тестами незавершених речень, Розенцвейга, опитувальниками I6-PFP, Кеттелла, Міні-мульти, К. Леонгарда, К. Томаса, В. Бойка) і груповій формах, зокрема, під час групових співбесід і корекційних занять (за методиками ціннісних орієнтації М.Рокича, шкального самооцінювання самопочуття – САН, тривожності за Спілбергером, депресивних станів за Зунге, самозвітів досліджуваних, матеріали яких підлягали подальшому контент-аналізу) за стандартними для кожної методики інструкціями. Експертне оцінювання проводилося в індивідуальній формі зі згаданими вище педагогічними працівниками, переважно керівного складу. Усі тестові бланки опрацьовувалися за відсутності досліджуваних, кожному з яких психодіагностичні результати повідомлялися індивідуально у відповідь на певні їхні запити, або за передбаченим планом тематично-центрованих психокорекційних занять.

Проведене психодіагностичне дослідження дозволило констатувати наявність дисгармонійних психічних станів та особистісних дисгармоній у майбутніх фахівців. Основу дисгармоній особистості становить формування протягом усього її життєвого шляху певна система відношень та ціннісних орієнтацій, а також поєднання певних акцентуйованих рис та інших відносно стійких особистісних властивостей.

У сфері особистісних дисгармоній досліджуваних студентів простежується поєднання конфліктності певних особистісних ставлень (зокрема, до проблеми створення власної сім'ї, до вищих посадових осіб, до себе, підвищене почуття провини), сполучення помірно виражених акцентуацій демонстративності, емотивності, екзальтованості та тривожності за деякого ухилу до гіпертимності, підвищеної вразливості, фрустрованості, нерішучості.

Зазначені особистісні властивості слугують чинниками актуалізації в ситуаціях підвищеної розумової діяльності та емоційної напруженості дисгармонійних психічних станів у вигляді дещо зниженого самопочуття, легкої реактивної тривожності, фрустрованості, котрі загалом істотно не позначаються на ефективності спілкування та навчальної діяльності, хоча й спричиняють переживання певного суб'єктивного дискомфорту.

Таким чином, отримані дані засвідчили про наявність дисгармонійних станів у майбутніх педагогів і потребували організації певної системи корекційних заходів.

У побудові психокорекційної роботи зі студентами, майбутніми педагогічними працівниками, ми використовували різні види психокорекції: симптоматичну психокорекцію, що короткостроково впливає на зняття якихось гострих симптомів відхилень у розвитку, і каузальну, що спрямовується на причини відхилень й тому є більш тривалою; за змістом – різновид корекції, спрямовану переважно на особистісну, афективно-вольову, поведінкову сфери та у площину міжособистісних стосунків, оскільки саме такого плану була виявлена основна психологічна проблематика досліджуваних; за формою роботи з клієнтом поєднували індивідуальний (зосереджений на аналізі особистих проблем) і груповий (фокусований на міжособистісних проблемах) підходи; за характером керування коригуючими впливами перевагу надавали недирективній формі, як моделі педагогічного спілкування в контексті гуманізації сучасної освіти; за тривалістю проведення обрали форму відносно тривалої та систематичної (здійснюваної протягом 2-3 місяців) психокорекції, оскільки досягнення бажаних змінень в структурі особистісних дисгармоній потребує відносно тривалого часу та послідовності докладання відповідних психолого-педагогічних зусиль.

Основну мету психологічної корекції особистості майбутніх педагогічних працівників вбачаємо в спрямуванні зусиль учасників цієї роботи на усвідомлення психологічного змісту психічних дисгармоній, джерел та механізмів їх виникнення, впливу їх на особливості педагогічного

спілкування, навчальної та педагогічної діяльності, визначення шляхів їх виправлення та використання адекватних для цього методів.

Конкретні завдання психокорекції складають:

- усвідомлення психологічного змісту, рівня вираженості дисгармонійного утворення, його відображення в поведінці та діяльності, особливостях міжособистісного спілкування та впливу на фізичне і нервово-психічне здоров'я особистості;
- засвоєння способів психологічного послаблення дисгармонійних станів, подолання внутрішньо- і міжособистісних конфліктів, оволодіння техніками ефективної комунікації;
- корекція системи особистісних відношень, значущих життєвих цілей та орієнтацій у їхньому співвідношенні з компенсаторними психологічними механізмами та чинниками керування індивідуальним життєвим шляхом;
- тренінг ефективного розв'язання проблемних педагогічних ситуацій у співвіднесенні з особистісними особливостями педагога;
- психологічна діагностика динаміки особистісних змін в процесі психокорекції та спільне обговорення з клієнтом результатів цієї діагностики, внесення уточнень в орієнтовну програму подальшої самокорекції.

Основними методичними засобами здійснення психокорекції слугували:

- *індивідуальний та груповий аналіз* актуальних для клієнта психологічних проблем, здійснюваний на принципах усвідомлення чинників та психологічних механізмів формування психічних дисгармоній, проробки проблем «перенесення» (в тлумаченні психодинамічної психології), «компенсаторно-захисних механізмів» та побудови життєвих стратегій на майбутнє;
- *вільні та тематичні групові дискусії з чергуванням тренінгово-рольових занять* (психорелаксації, комунікативного та поведінкового тренінгу), використання ефекту «групового дзеркала» у якості зовнішнього критерія оцінки ефективності реагування та поведінки учасників психокорекції;
- *допоміжні методи* (психогімнастика, груповий малюнок, вербальне створення групового образу ефективного педагога тощо).

В оцінці ефективності психокорекції ми спиралися на відомі зазначені вище психодіагностичні процедури, суб'єктивне оцінювання учасниками корекції своїх досягнень та на порівняння показників особистісно-поведінкової динаміки в учасників корекційного процесу та в осіб контрольних груп.

У групі студентів були виокремлені підгрупи:

- *підгрупа А (основна)*, яку склали загалом 59 осіб, учасників групової та індивідуальної психокорекції, котрі утворили загалом 4 корекційні групи кількістю по 12-15 осіб у кожній;
- *підгрупа Б (контрольна)* з 68 осіб, що користувалися разовими консультаціями психолога для обговорення результатів психодіагностики та напрямків розв'язання особистих проблем.

Початку корекційного процесу передувала попередня психологічна діагностика і на основі одержаних емпіричних даних будувалися гіпотези стосовно особистісної проблематики учасників корекційної роботи. «Психодіагностичні зрізи» робилися кілька разів у процесі корекційної роботи, кількість яких визначалася конкретними діагностичними завданнями та особливостями використовуваних діагностичних засобів. На *попередньому діагностичному етапі* був застосований увесь комплекс зазначених вище психодіагностичних методик. *Безпосередньо в процесі корекції* діагностика психічних станів з допомогою шкал САН, Спілбергера та Зунге здійснювалася 1 раз кожні 2 тижні, фіксація показників поведінки в конфлікті за методиками Розенцвейга, Томаса і В.Бойка – 1 раз (через місяць індивідуальної та групової корекції). *Після завершення корекційної роботи* протягом місяця здійснювалися заміри психічних станів (за методиками САН, Спілбергера та Зунге) – щотижня (загалом 3-4 рази), фрустраційної та конфліктної поведінки (за Розенцвейгом, Томасом та В.Бойко), а також відносно стійких особистісних властивостей (за опитувальниками Леонгарда, 16 Рґ-Кеттелла і Міні-Мульт) – 1 раз, тобто усього за згаданими особистісними опитувальниками кожний учасник індивідуально-групової корекції був обстежений двічі: 1 раз – перед початком корекції і 1 раз – після її завершення.

Індивідуальні співбесіди з учасниками корекційної роботи проводилися, як правило, щотижня і торкалися проблем як їхнього особистого характеру, так і почуттів, пов'язаних з груповою поведінкою та діяльністю, а також з проблемами навчальної (педагогічної) діяльності та міжособистісного спілкування за і поза місцем навчання.

У застосованому нами варіанті психокорекції *групові заняття* проводилися 1 раз щотижня, тривалістю до 3 годин, протягом 2 місяців. На кожному занятті брало участь 12-15 осіб, робота

проводилася у вигляді «напівзакритої» групи, що виключала хаотичне та несистематичне відвідування занять різними особами. Водночас дотримувалися принципу добровільності участі у корекційній роботі. Таким чином, зі складу студентів було сформовано 4 психокорекційні групи, переважно із осіб жіночої статі.

Кожне заняття, як правило, розпочиналося 20-хвилинною психогімнастикою, що передбачала вербалізацію кожним учасником актуальних відчуттів та переживань, налаштування на активну роботу в групі, активізацію психофізичного потенціалу, розминку, виконання вправ на невербальну комунікацію з іншими членами групи тощо [6; 7].

На наступній, *основній стадії* – в залежності від конкретних завдань заняття, що обумовлювалися конкретними та актуальними проблемами для членів корекційної групи – проводилася основна робота у формі фокусованих на конкретних темах або довільно побудованих дискусій [3; 4; 8] та рольового тренінгу [1; 2; 5; 6]. *На завершальній стадії заняття* проводилася психорелаксація та автоматизація навичок саморегуляції психічних станів [3; 4], а також спільними зусиллями усіх членів корекційної групи підбивалися підсумки та формулювалися орієнтовні завдання на наступне заняття.

Психолог, як правило, дотримувався недирективної позиції, намагаючись не блокувати активність учасників групової роботи й висловлюючи свою думку лише у відповідь на конкретні запити групи.

Групова динаміка підтримувалася активністю усіх учасників групового заняття, кожному з яких доручалася певна функціональна роль: ведучого заняття, «експерта з експресії», «експерта з мовлення», відповідального за підготовку до діагностичних обстежень тощо.

Цілеспрямоване психодіагностичне дослідження динаміки психічних станів студентів у процесі психокорекції з допомогою шкал САН, Спілбергера та Зунге здійснювалася один раз кожні два-три тижні. Таким чином, діагностичні заміри були зроблені перед початком корекції (1 дослідження), в середині, приблизно через місяць (2 дослідження) і після завершення корекційного курсу (3 дослідження) (відповідні усереднені показники наводяться в Табл. 1, 2).

Проведені дослідження виявили наступне. Якщо в показниках самооцінки самопочуття (за методикою САН) спостерігається помітна позитивна динаміка, причому статистично достовірними відмінності виявилися між показниками 1 і 2 та 1 і 3 досліджень (див. Табл. 1), то коливання показників активності і настрою не знайшли статистично достовірних відмінностей, хоча загалом відбивають деякі позитивні тенденції (зокрема, щодо загального поліпшення настрою) або нестійкі коливання (наприклад, активності).

Таблиця 1

Діагностичні показники динаміки психічних станів студентів
у процесі психокорекції

Характеристика психічного стану	Середньостатистичні показники ($\bar{X} \pm m_x$)		
	1 дослідження	2 дослідження	3 дослідження
Шкали САН:			
Самопочуття	4,4 ± 0,14	5,43 ± 0,11	5,7 ± 0,09
Активність	5,8 ± 0,67	5,1 ± 0,35	5,6 ± 0,44
Настрій	5,1 ± 0,33	5,6 ± 0,41	5,9 ± 0,38
Шкали Ч.Спілбергера:			
Реактивна тривожність	38,9 ± 2,62	36,7 ± 2,02	28,5 ± 1,36
Особистісна тривожність	31,4 ± 1,77	31,6 ± 1,62	31,3 ± 1,72
Щкала Зунге:			
Рівень депресивності	56,6 ± 4,24	54,7 ± 3,49	48,3 ± 1,72

Ці дані, на наш погляд, свідчать про значну ситуаційну обумовленість та мінливість згаданих станів поза корекційними заняттями, хоча загальна тенденція до їхнього поліпшення відзначається (зокрема, в показниках самопочуття та настрою).

Зазначені особливості психічних станів знаходять більш чітке відображення в показниках ситуативної тривожності (за Спілбергером) та ситуативної пригніченості (депресивності за Зунге), відмінності між якими за результатами 1, 2 та 3 досліджень виявляються статистично достовірними за критерієм Стьюдента (згадані достовірності значущі на рівні $p = 0,01-0,05$). Однак показник особистісної тривожності за Спілбергером, що відбиває вираження відносно стійкої особистісної властивості, за результатами трьох вимірювань практично ніякої динаміки не має. Отже, на відміну

від особистісно-характерологічних рис, характеристики психічних станів виявляються більш динамічними та мінливими (що виразно ілюструють дані обстеження контрольної групи студентів, які не проходили корекції (див. Табл. 2).

Таблиця 2

Діагностичні показники динаміки психічних станів
у контрольній групі студентів

Характеристика психічного стану	Середньостатистичні показники ($\bar{X} \pm m_x$)		
	1 дослідження	2 дослідження	3 дослідження
Шкали САН:			
Самопочуття	4,4 ± 0,14	4,7 ± 0,17	4,9 ± 0,23
Активність	5,8 ± 0,67	5,5 ± 0,61	5,1 ± 0,92
Настрій	5,1 ± 0,33	5,9 ± 0,67	4,3 ± 0,77
Шкали Ч.Спілбергера:			
Реактивна тривожність	38,9 ± 2,62	33,5 ± 3,11	34,7 ± 2,81
Особистісна тривожність	31,4 ± 1,77	32,5 ± 1,26	32,2 ± 1,83
ЩкалаЗунге:			
Рівень депресивності	56,6 ± 4,24	58,5 ± 3,29	59,1 ± 4,67

Таким чином, одержані дані вказують на більшу обумовленість психічних станів зовнішніми обставинами (навчання, спілкування, факторами особистого життя тощо).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Необхідною умовою ефективною психологічної корекції особистісних дисгармоній є створення оптимального психологічного клімату та унормоване дозування розумових навантажень в навчальному процесі, що передбачає, зокрема, розроблена нами модель індивідуально-групової психокорекції.

В процесі психокорекції досить швидко досягається корекційний ефект стосовно дисгармонійних психічних станів ситуативного походження (зокрема, завдяки психорелаксуючим вправам та створенню атмосфери довірливого емоційного спілкування). Цей факт ставить завдання дальшого розвитку й удосконалення психокорекційної роботи зі студентами у плані пошуку шляхів ефективного корекційного впливу на структурні складові особистісних дисгармоній, в чому й вбачається перспектива подальших досліджень.

Джерела та література

1. Богомолова Н.Н. Ситуационно-ролевая игра как активный метод социально- психологической подготовки / Н. Богомолова // Теорет. и методол. пробл. социал. психологии / Под ред. Г. М. Андреевой, Н. Н. Богомоловой. – М. : МГУ, 1977. – С.183-204.
2. Емельянов Ю. Н. Теоретические и методические основы социально-психологического тренинга : [учебно-пособие] / Ю. Н. Емельянов, Е. С. Кузьмин. – Л., ЛГУ, 1983. – 103 с.
3. Карвасарский Б.Д. Психотерапия / Б.Д.Карвасарский. – М.: Медицина, 1985. – 304 с.
4. Концептуальні засади і методика глибокої психокорекції. Підготовка психолога-практика: Навч. посіб. / Т. С. Яценко, Б. Б. Іваненко, С. М. Аврамченко та ін.; За ред. Т. С. Яценко. – К.: Вища шк., 2008. – 342 с.
5. Петровская Л. А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга / Л.А. Петровская. – М.: МГУ, 1982. – 168 с.
6. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
7. Хрящева Ю.Н. Психогимнастика в тренинге / Ю.Н. Хрящева. – СПб.: Речь, 2014. – 272 с.
8. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції / Т.С. Яценко. – К.: Либідь, 1996. – 264 с.

Referens

1. Bohomolova N. N. Sytuatsyonno-rolevayay hra kak aktyvnyy metod sotsyal'no- psykholohycheskoy podhotovky / N. Bohomolova // Teoret. ymetodol. probl. sotsyal. psykholohyy / Podred. H. M. Andreevoy, N. N. Bohomolovoy. – М.: МНУ, 1977. – S.183-204.
2. Emel'yanov Yu. N. Teoretycheskye y metodycheskye osnovy sotsyal'no-psykholohycheskoho trenynha : [uchebno-posobyie] / Yu. N. Emel'yanov, E. S. Kuz'myn. – L., LHU, 1983. – 103 s.
3. Karvasarskyu B.D. Psykhoterapyya / B.D. Karvasarskyu. – М.: Medytsyna, 1985. – 304 s.
4. Kontseptual'ni zasady i metodyka hlybynnoyi psykhekorektsiyi. Pidhotovka psykholoha-praktyka: Navch. posib. / T. S. Yatsenko, B. B. Ivanenko, S. M. Avramchenko ta in.; Za red. T. S. Yatsenko. – К.: Vyshcha shk., 2008. – 342 s.

5. Petrovskaya L.A. Teoretycheskiye y metodycheskiye problemy sotsyal'no-psykholohycheskoho trenynha / L.A. Petrovskaya. – М.: МНУ, 1982. – 168 s.
6. Rudestam K. Hrupповaya psykhoterapyya. Psykhokorreksyonn'ie hruppy: teoryya y praktyka: Per. s anhl. – М.: Prohress, 1990. – 368 s.
7. Khryashcheva Yu.N. Psykhohymnastyka v trenynhe / Yu.N. Khryashcheva. – SPb.: Rech', 2014. – 272 s.
8. Yatsenko T.S. Psykholohichni osnovy hrupovoyi psykhokorektsiyi / T.S. Yatsenko. – К.: Lybid', 1996. – 264 s.

Савчук Надежда. Коррекция психических состояний у будущих педагогов. В статье определено понятие психологической коррекции. Освещены экспериментально-диагностические данные исследования особенностей личностных дисгармоний и состояний будущих педагогов.

Определена основная цель психологической коррекции личности будущих педагогов. Охарактеризованы различные виды коррекции. Определены конкретные задачи психокоррекции для работы со студентами.

Раскрыты основные методические средства осуществления психокоррекции. Составлена программа психокоррекционной работы с будущими педагогами.

Осуществлен сравнительный анализ психодиагностического исследования динамики психических состояний студентов в процессе психокоррекции.

Ключевые слова: психокоррекция, психические состояния, коррекционные цели, модель коррекционной работы, программа психокоррекции.

Nadia Savchuk. Correction mental states in future teaching staff. The article defines the concept of psychological correction. Deals with experimental and diagnostic data to study the characteristics of personal disharmony and conditions of future teachers.

The basic goal of psychological correction of personality of future teachers. Characterize different types of correction. Outlined specific tasks correction for working with students. The basic methodological means to implement correction. Compiled program psycho-correction work with future teachers.

The comparative analysis of psychodiagnostic study of the dynamics of mental states of students in the process of correction.

Key words: psycho-correction, the correctional situation, the correction target, model of remedial work, psycho-correction program.